

वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, तरहरा सुनसरीको

बार्षिक प्रगति विवरण

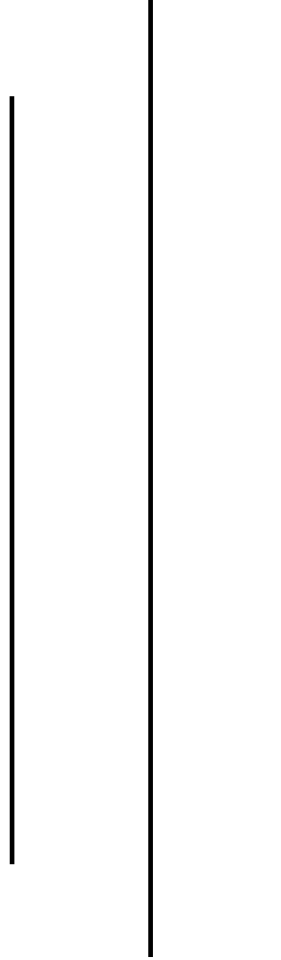
आ.ब. २०७५/८०

प्रदेश सरकार
पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र
कोशी प्रदेश (नेपाल)
तरहरा, सुनसरी ।
२०८०

बार्षिक प्रगति विवरण

आ.व. २०७५/०८०

तयार गर्ने:
वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र
तरहरा, सुनसरी ।

२०८०

विषय सूची

<u>विवरण</u>	<u>पेज नं.</u>
खण्ड - १ : परिचयात्मक विवरण	१-४
१.१ पृष्ठभूमी	१
१.२ वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको लक्ष्य	२
१.३ वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रका उद्देश्य	२
१.४ केन्द्रको कार्य क्षेत्र	३
१.५ केन्द्रको सांगठनिक ढाँचा	३
१.६ तालिम संचालन विधि	४
खण्ड - २ : वार्षिक कार्यक्रम प्रगति	६-१०
२.१. स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम	६
२.२. वार्षिक प्रगति	६
२.२.१. प्रदेश वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	७
२.२.२ प्रदेश हरित अभियान कार्यक्रम	८
२.२.३ राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (संघ शसर्त अनुदान)	९
२.२.४ वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र कार्यक्रम	९
२.३. कार्यक्रमगत वार्षिक प्रगति	१०
खण्ड ३ : प्राप्ति, निश्कर्ष र सुझाव	११-१२
३.१. प्राप्ति तथा निश्कर्ष	११
३.२. सुझाव	१२
अनुसूचीहरु	

खण्ड - १ परिचयात्मक विवरण

१.१ पृष्ठभूमी:

वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, तरहरा सुनसरी, कोशी प्रदेश सरकारको पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अर्न्तगत रहेको कार्यालय हो । नेपालको संविधान २०७२ अनुसार देश संघीय संरचनामा गएसगै तत्कालिन प्रदेश नं. १ को प्रदेश सरकारले २०७५ साल असोज १ गते साविक पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय वन तालिम केन्द्रको भवन विराटनगरमा यस केन्द्रको स्थापना गरेको हो । यसको केही समयपछि तत्कालिन प्रदेश नं. १ को मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयको २०७५ साल असोज १६ गतेको निर्णयबाट सुनसरी जिल्लाको इटहरी उप-महानगरपालिका वडा नं. २० तरहरा क्षेत्रमा स्थानान्तरण गर्नको लागि प्राप्त निर्देशन अनुसार आ.व. २०७५/०७६ को २०७६ साल जेष्ठ महिनामा प्रथम चरणमा तरहराको अभियान मार्गमा यस केन्द्रको स्थानान्तरण भएको हो । आर्थिक वर्षको अन्त्यतिर स्थानान्तरण भएकाले वि.स. २०७६ साल श्रावण १ गतेदेखि पूर्णकालिन रूपमा कार्यालय संचालनमा आएको हो ।

तत्कालिन उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अर्न्तगत रहेको यस वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको भौतिक संरचना नभएका कारण सुनसरी जिल्लाको इटहरीको तरहरामा संचालनमा रहेको घर बहालमा लिई सेवा प्रदान गरि रहेको छ । कार्यालयको आफ्नो निजी भवन नभएकोले भवन निर्माणका लागि प्रदेश सरकारबाट बजेट प्राप्त भए अनुसार कार्यालय भवन निर्माणका लागि बोलपत्र आवहान गरि प्राप्त बोलपत्र मध्ये कुवर डेभलपर्स तथा विल्डर्स मनहरा काठमाडौंसंग मिति २०७७/०४/१४ गते निर्माण संभौता भएको थियो । निर्माण संभौता अनुसार भवन निर्माणको काम तिब्र गतिमा अघि बढि रहे पनि कोरोना भाईरसको प्रकोपको कारण २०७९ सालको आषाढ भित्र काम सम्पन्न गर्ने लक्ष्य उक्त निर्माण कम्पनिले पुरा गर्न नसकी २०८० साल आषाढ मसान्तसम्मको अवधिको म्याद थप गरी हाल भवन निर्माणको काम अन्तिम चरणमा पुगेको अवस्था छ ।

साविकको पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय वन तालिम केन्द्र, विराटनगरले आफ्नो कार्य क्षेत्रमा कार्यरत निम्न देखि मध्यमस्तर सम्मका वन प्राविधिकहरूको दक्षता र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्य राखे भै यस वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले पनि सोही उद्देश्यलाई निरन्तरता दिदै वन अनुसन्धानका पक्षलाई बढावा दिने थप उद्देश्य राखेको छ । हाल यस केन्द्रले पछिल्लो संगठन संरचना अनुसार श्रेणी विहिन देखि रा.प.तृ. श्रेणी सम्मका वन क्षेत्रमा कार्यरत वन र अन्य सेवाका कर्मचारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्दै आईरहेको छ ।

कर्मचारीको दक्षता तथा क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न तालिम कार्यक्रमहरु संचालन गर्नुका साथै विगत वर्षहरुमा केन्द्रिय वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रद्वारा संचालन गर्दै आईरहेको फिल्डस्तरीय वन अनुसन्धानका क्रियाकलापहरुलाई समेत यस केन्द्रले निरन्तरता दिदै आएको छ । यस केन्द्रले प्रदेश सरकार, कोशी प्रदेश अन्तर्गत रहेको पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय मातहतका जिल्लास्तरीय कार्यालयहरुबाट माग भई आएका तालिम, अनुसन्धानलाई ध्यान दिई वन क्षेत्र र यस क्षेत्रलाई सहयोग पुग्ने तालिम एवं अनुसन्धानका कार्यक्रमहरुको छनौट गरि केन्द्रको योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गरेको छ ।

१.२ वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको लक्ष्य:

पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, कोशी प्रदेश विराटनगरले लिएको लक्ष्य तथा उद्देश्यलाई पूरा गर्न विभिन्न दक्षता/क्षमता अभिवृद्धिका तालिम कार्यक्रमहरु संचालन गरी वन क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरुको वन तथा सामाजिक विज्ञानमा ज्ञान, सीप र क्षमता अभिवृद्धि गरी वन अनुसन्धान क्षेत्रमा गरिनु पर्ने अनुसन्धानका क्रियाकलापहरुका साथै वनको संरक्षण, सम्बर्धन एवं दीगो व्यवस्थापन कार्यमा टेवा पुऱ्याउनु यस केन्द्रको प्रमुख लक्ष्य रहेको छ ।

१.३ वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रका उद्देश्य:

यस केन्द्रका उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

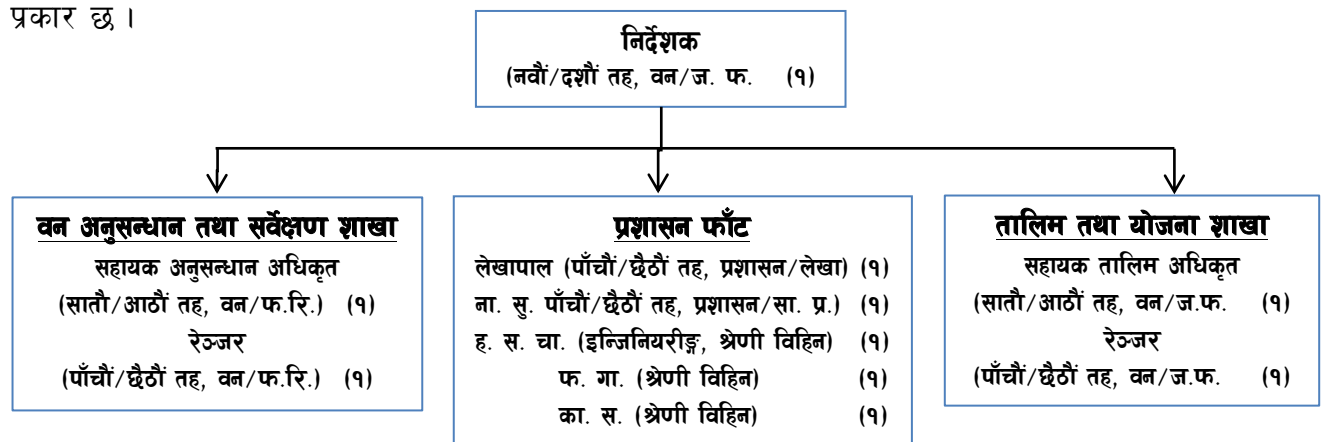
- वन तथा वातावरणसंग सम्बन्धीत विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत श्रेणी विहिन देखि रा.प.तृ. श्रेणी सम्मका वन प्राविधिक तथा अन्य सेवाका कर्मचारीहरुको ज्ञान, सीप विकास गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- वन क्षेत्रको लागि आवश्यक फिल्डस्तरीय अनुसन्धान गर्ने,
- वन, वनस्पति, जैविक विविधता र भू-संरक्षण क्षेत्रमा समयानुकूल आवश्यकता पूरा गर्न तालिम आवश्यकता पहिचान गर्ने, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने,
- तालिम तथा अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन अन्य सरकारी, गैर-सरकारी संस्थाहरूसंग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने,
- जिल्ला स्तरीय कार्यालयहरुबाट तालिम/गोष्ठी, अनुसन्धानमुलक कार्यक्रमहरु संचालन गर्न एवं प्राविधिक सरसल्लाह र सहयोग माग भै आएका सहयोग प्रदान गर्ने,
- प्रदेश सरकारको वनसँग सम्बन्धित मन्त्रालय र संघीय वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रसँग सहकार्य गरि कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि तथा वन अनुसन्धानका क्षेत्रमा आवश्यक थप कार्यक्रमहरु संचालन गरी वन मन्त्रालयको वन विकासको लक्ष्यमा टेवा पुऱ्याउने ।

१.४ केन्द्रको कार्य क्षेत्र:

कोशी प्रदेश अन्तर्गत रहेको पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका जिल्लाहरु नै यस केन्द्रको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत पर्दछन् । कोशी प्रदेशमा रहेका १५ वटा डिभिजन वन कार्यालय, २ वटा भू-संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यालय लगायतका मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालय तथा आयोजनाहरु नै यस केन्द्रको मुख्य कार्यक्षेत्रको रूपमा रहेको छ ।

१.५ केन्द्रको सांगठनिक ढाँचा:

यस केन्द्रको स्वीकृत सांगठनिक ढाँचा तथा सो अनुरूपको विद्यमान कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण यस प्रकार छ ।

सांगठनिक संरचना अनुसार कर्मचारीहरूको विवरण								
क्र.सं.	नाम	पद	श्रेणी/तह	सेवा	समुह	दरबन्दी	रिक्त दरबन्दी	कैफियत
१	रिक्त	निर्देशक	अधिकृत नवौं/दशौं	वन	ज. फ.	१	१	
२	काजीमान तामाङ्ग	स. अ. अ	अधिकृत आठौं	वन	फ. रि.	१	०	नि. निर्देशक
३	रिक्त	स. ता. अ.	अधिकृत सातौं/आठौं	वन	ज. फ.	१	१	
४	रामहरि देवकोटा	अ. लेखा	अधिकृत छैठौं	प्रशासन	लेखा	१	०	
५	केशव प्रसाद फयल	ना. सु.	सहायक पाँचौं	प्रशासन	सा. प्र.	१	०	
६	रिक्त	रेञ्जर	पाँचौं/छैठौं	वन	फ. रि.	१	१	
७	खिलनाथ निरौला	रेञ्जर	सहायक पाँचौं	वन	ज. फ.	१	०	
८	नन्द बहादुर राई	फ. गा.	श्रेणी विहिन/पाँचौंस्तर	वन	फ. रि.	१	०	
९	टिकाराम कार्की	का. स.	श्रेणी विहिन/पाँचौंस्तर	प्रशासन	सा. प्र.	१	०	
१०	विर बहादुर राई	ह. स. चा.	श्रेणी विहिन	इन्जिनियरिङ्ग		१	०	करार
११	जय कुमार कोडगिया	का. स.	श्रेणी विहिन					करार

१.६ तालिम संचालन विधि:

यस केन्द्रबाट निश्चित प्रक्रिया अवलम्बन गरी तालिम संचालन गर्ने गरिन्छ । फिल्डस्तरमा कार्यरत कर्मचारीको विद्यमान अवस्थामा आवश्यकता महशुस गरेका सवाल तथा कुराहरूलाई विचार र मध्यनजर गरी कुन स्तरका कर्मचारीहरूलाई कुन किसिमको तालिमको आवश्यकता छ भन्ने पक्षलाई मनन गरी तालिम आवश्यकता पहिचान (Training Need Assessment) गरिने गरिन्छ । सो आवश्यकता पहिचान पश्चात सोहि कुरालाई आधार मानी तालिम कार्यक्रमहरू र योजना तर्जुमाको समयमा तालुक निकायहरूबाट प्राप्त नीति, निर्देशन समेतको आधारमा यस केन्द्रले वार्षिक कार्यक्रम तयार गरी प्रदेशस्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा प्रस्तुत गरिन्छ । कार्यक्रम स्वीकृत पश्चात निम्न अनुसारको चरण पालना गरी कार्यहरू संचालन गरिन्छ ।

(क) तालिम स्थान छनौट :

सिकाईलाई प्रभावकारी बनाउन कुन तालिम, कुन स्थानमा संचालन गर्दा उपयुक्त हुन्छ भन्ने कुराको ख्याल गरी तालिम स्थान छनौट गर्ने गरिन्छ । तालिम स्थान छनौट गर्दा सहभागीहरूको पहुँच, आवास र बसोबासको सुविधा, खाना र खाजा/नास्ताको सुलभता, प्रयोगात्मक अभ्यासको लागि वन जगल नजिक भएको, प्रशिक्षकहरूको उपलब्धता, प्रशिक्षकहरूलाई आवत जावतको सहजता आदि कुराहरूमा ध्यान दिने गरिएको छ । उल्लेखित कुराहरूलाई ध्यान दिई केन्द्रमा तत्काल कायम रहेका (केन्द्रमा उपलब्ध) कर्मचारीहरूबाट तालिम व्यवस्थापन समितिको बैठक बसी आवश्यक छलफल र निर्णयबाट तालिम स्थल छनौट गर्ने गरिएको छ । उदाहरणका नर्सरी नाइकेहरूका लागि नर्सरी निर्माण तथा विरुवा उत्पादन तालिमको स्थान छनौट गर्दा नर्सरीको नजिक रहेको वा नर्सरीको पायक पर्ने स्थानमा, वन सभै वा मापन वा जि.पि.एस./जि.आइ.एस. सम्बन्धी तालिम वन क्षेत्र नजिक र इन्टरनेटको पहुँच भए ठाउँमा, मुद्दा सम्बन्धी तालिममा अदालत तथा सरकारी वकिल कार्यालयबाट प्रशिक्षक ल्याउनु पर्ने भएकाले उनीहरूलाई समेत पायक पर्ने स्थानमा, आदि ।

(ख) सहभागी छनौट :

तालिमको लागि सहभागी छनौट गर्दा पहिले सम्बन्धित कार्यालयमा पत्रचार (इमेल) को साथै टेलिफोन सम्पर्क गरी सहभागी पठाउन अनुरोध गरिन्छ । तालिममा सहभागी व्यक्ति छनौट गर्न सम्बन्धित कार्यालयलाई नै जिम्मा दिइने भए पनि तालिममा सहभागी छनौट गर्दा पहिले तालिम नलिएकालाई प्राथमिकता दिदै तालिम लिन इच्छुक तथा कार्य विवरण र कार्य प्रकृतिसंग मिल्ने किसिमका कर्मचारी जसको सम्बन्धित तालिमको विषयमा रहेको ज्ञान, क्षमता र स्तर समेत विचार गरी सहभागी पठाउने आधारहरूलाई विचार गरी सहभागी छनौट गर्ने गरिएको छ । उदाहरणका लागि जिपिएस/जिआईएस तालिमको लागि न्युनतम कम्प्युटरको ज्ञान भएको, मुद्दा अनुसन्धान तहकीकातको लागि वन र वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धि मुद्दाको अनुसन्धान तहकीकात गर्न ओहदा पुगेको वा मुद्दा शाखामा रहेर काम गरेको हुनुपर्ने, आदि ।

ग) कोर्ष डिजाइन :

केन्द्रले संचालन गर्ने अधिकांश तालिमहरूको कोर्ष डिजाइन गर्दा केन्द्रले विगत वर्षमा संचालन गरेका तालिमका विषयवस्तुलाई आधार मान्दै तथा समयअनुसार केही परिमार्जन समेत गर्दै र केन्द्रीय वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले तयार गरेको तालिमहरूको तालिम म्यानुअललाई प्रमुख आधार लिइने गरिएको छ । तालिम म्यानुअल तयार नभएको वा उपलब्ध नभएको खण्डमा वा नयाँ विषयको तालिम संचालन गर्दा तालिमले दिन खोजेको विषयवस्तु र सहभागीहरूले सिक्न खोज्ने वा उनीहरूलाई आवश्यक पर्ने विषयवस्तुलाई अनुमान गरी सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञहरूसंग समेत सम्पर्क समन्वय गरी तालिमको कोर्ष डिजाइन गर्ने गरिएको छ । कोर्ष डिजाइनकै आधारमा सोही विषयवस्तु समेट्ने गरी सत्र योजना (सेसन प्लान) तयार गरी तालिम संचालन गर्ने गरिएको छ ।

कोर्ष डिजाइन गरिसकेपछि सत्र योजना तयार गर्दा मुख्य गरी निम्न ३ कुरामा ध्यान दिइन्छ :

- (१) सैद्धान्तिक पक्ष,
- (२) फिल्ड अभ्यास,
- (३) समूहगत छलफल ।

उक्त ३ कुराहरूमध्ये धेरै ध्यान दिनु पर्ने पक्ष कुन हो? सो विचार गरिन्छ र सोही अनुसार समय निर्धारण गरी तालिमका सत्रहरू छुट्टाईन्छ र प्रशिक्षकहरूलाई उक्त सत्र (सेसन प्लान) उपलब्ध गराई तालिम संचालन गर्ने गरिएको छ ।

(घ) सत्र संचालन (तालिम संचालन) :

सत्र योजनामा निर्दिष्ट गरिएको समय र स्थानमा तालिमका सहभागीहरू, तालिम संयोजक, प्रशिक्षकहरू, तालिमका कर्मचारीहरू, आमन्त्रित प्रमुख अतिथि एवं अन्य अतिथिगणहरूको उपस्थितिमा औपचारिक रूपमा तालिमको उद्घाटन गरिन्छ । तत्पश्चात विधिवत रूपमा सहभागीतामूलक तरिकाले सत्र योजना (तालिका) अनुसार प्रशिक्षण (सैद्धान्तिक पक्ष), स्थलगत अभ्यास (फिल्ड अभ्यास) र समूहगत छलफल समेतका कार्यहरू गर्दै तालिम संचालन गरिन्छ । तालिमको अन्त्यमा पुन अतिथिहरू आमन्त्रित गरी छोटो समापन सत्र संचालन गरी तालिम समापन गरिन्छ ।

खण्ड - २
वार्षिक कार्यक्रम प्रगति

२.१. स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम :

यस केन्द्रमा आ.व. २०७९/०८० मा विभिन्न ४ गोटा कार्यक्रम स्विकृत भई अख्तियारी प्राप्त भएको थियो । जसमा वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र कार्यक्रम, प्रदेश वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्रदेश हरित अभियान कार्यक्रम र राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (संघ शसर्त अनुदान) कार्यक्रमहरू रहेका थिए । ती प्रत्येक कार्यक्रमभित्र पनि चालु र पुँजीगत कार्यक्रम गरी कार्यक्रम विभाजन गरिएको थियो । आ.व. ०७९/०८० को स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

आ.व. ०७९/०८० को स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट

सि. नं.	कार्यक्रम	वार्षिक बजेट (रु.लाखमा)			कैफियत
		पुँजीगत	चालु	जम्मा	
१	प्रदेश वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	२१५	२५१२	२७२७	
२	प्रदेश हरित अभियान कार्यक्रम	१९	११८	२०१८	
३	राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (संघ शसर्त अनुदान)	५	१	६	
४	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र कार्यक्रम	२३०	९७	३२७	
जम्मा		२५६५	१२५	३८१५	

उल्लेखित ४ वटा कार्यक्रम शीर्षक अन्तर्गतका क्रियाकलाप र तिनीहरूमा विनियोजन भएको बजेट समेतको विस्तृत विवरण अनुसूची- १ मा समावेश गरिएको छ ।

२.२. वार्षिक प्रगति :

यस केन्द्रलाई आ.व. २०७९/०८० मा प्राप्त वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट अनुसार केन्द्रले सकेसम्म अधिक प्रगति हासिल हुने गरी कार्यक्रम संचालन गरेको छ । प्रदेश सरकारले तहाँ केन्द्रबाट सम्पन्न गर्न नसक्ने कार्यक्रमहरू समयमा नै समर्पण गर्नु भनि निर्देशन दिए बमोजिम यस केन्द्रबाट प्राविधिक रुपमा सम्पन्न गर्न नसकिएका केहि कार्यक्रम र बजेट समयमा नै समर्पण गरिएको थियो भने त्यसबाहेकका अधिकांश कार्यक्रमहरू संचालन गरी सम्पन्न गरिएको छ । उल्लेखित ४ वटा कार्यक्रम अनुसार भएको प्रगतिलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

२.२.१. प्रदेश वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम :

यस प्रदेश वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रमको पूँजीगत तर्फ मेसिनरी तथा औजार खरिद शीर्षकको १ कार्यक्रम रहेको थियो जसबाट केन्द्रको दैनिक कार्य संचालनसँग सम्बन्धित उपकरण मध्ये ल्यापटप १ (एक) थान र रंगिन प्रिन्टर १ थान खरिद गरिएको थियो । यसै शीर्षकमा चालु तर्फ विभिन्न ५ वटा तालिम कार्यक्रम तथा अनुसन्धान प्लट (वि.एस.ओ.) संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यक्रम लगायतका कार्यक्रम रहेकोमा ३ वटा तालिम कार्यक्रम र अनुसन्धान प्लट संरक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको थियो भने २ वटा तालिम कार्यक्रमको बजेट तोकिएको समयमा समर्पण गरिएको थियो । तालिम संचालनका लागि ऐन नियम, निर्देशिका तथा नर्मस्का आधारमा लगत इष्टिमेट तयार गरी स्वीकृत गराइ सोहि बमोजिम तालिममा उपस्थित सहभागी, प्रशिक्षक, संयोजक तथा यस केन्द्रमा कार्यरत अन्य तालिमसित आवद्ध कर्मचारीहरूलाई नियमानुसारको दैनिक भत्ता तथा भ्रमण खर्च, खाजा खर्च, र अन्य सुविधाहरू उपलब्ध गराई तालिम संचालन र सम्पन्न गरिएको थियो । संचालित तालिम निम्नानुसार रहेका थिए ।

(क) नर्सरी निर्माण तथा विरुवा उत्पादन सम्बन्धी एकहप्ते तालिम

यो तालिम संचालन तथा समापन गर्नको लागि यस केन्द्रमा कार्यरत कर्मचारीहरूको सरसल्लाहमा प्रदेश वन निर्देशनालय धरान, तत्कालिन वन, वातावरण तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय मातहतका सबै डिभिजन वन कार्यालय, भू तथा जलाधार कार्यालयसँगको सम्पर्क र समन्वय गरी पत्राचार (इमेल) तथा फोन सम्पर्कबाट सहभागी माग गरिएको थियो । सोहि बमोजिम १५ वटा डिभिजन वन कार्यालय प्रत्येकबाट १/१ गरी १६ जना (मोरङ बाट २), २ वटा भू-तथा जलाधार कार्यालयबाट २ जना, आफ्नै केन्द्रबाट १ जना र रतुवामाइ वृक्षारोपण आयोजना भापाबाट १ जना समेत गरी **जम्मा २० जना नर्सरी नाइके/नर्सरी कामदार तालिममा सहभागी** भएका थिए । उक्त तालिमको प्रशिक्षण कार्यक्रम जिल्ला सुनसरी, इटहरी उप-महानगरपालिका २० स्थित श्री हाँसपोसा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको तालिम हलमा, फिल्ड अभ्यास वन अनुसन्धान केन्द्रको आफ्नै नर्सरीमा र फिल्ड भिजिट सलकपुर, मंगलबारे र रतुवामाइ वृक्षारोपण आयोजनाको वन नर्सरी मा संचालन गरिएको थियो । सम्बन्धित कार्यालयको मनोनयन सिफारिस लिई आएका उक्त सहभागीहरूलाई प्रमाणपत्र वितरण गर्दै तालिम समापन गरिएको थियो ।

(ख) कर्मचारीलाई Ms Excel & Access तालिम ।

यो कार्यक्रम संचालन तथा समापन गर्नको लागि तत्कालिन वन, वातावरण तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय मातहतका सबै डिभिजन वन कार्यालय, वन निर्देशनालय, भू तथा जलाधार कार्यालयमा कार्यरत अधिकृतस्तर र सहायकस्तरका (रेन्जर/फरेष्टर र अधिकृत) कर्मचारीहरूलाई निमन्त्रणा गरिएको थियो । सम्बन्धित कार्यालयको मनोनयन सिफारिसको आधारमा सहभागी हुन आएका **जम्मा १९ जना सहभागी**हरूलाई ५ दिनसम्म तालिम संचालन गरिएको थियो । उक्त तालिम सुनसरी जिल्ला, धरान उप-महानगरपालिका वडा नं. १९ स्थित श्री हरियाली सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको तालिम हलमा संचालन तथा समापन गरिएको थियो ।

(ग) कर्मचारी दक्षता अभिवृद्धि तालिम (जि. पि. एस./जी. आई. एस. तालिम ।

यो कार्यक्रम संचालन गर्नको लागि तत्कालिन वन, वातावरण तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय मातहतका सबै डिभिजन वन कार्यालयमा प्रत्यक्ष टेलिफोन सम्पर्क गरी (सम्बन्धित डिभिजनका कार्यालय प्रमुख वा योजना शाखासँग) तालिममा उपस्थित हुनसक्ने सहायकस्तरका (रेन्जर/फरेष्टर) कर्मचारीहरूको सहभागी संख्या निर्धारण गरिएको थियो । सहभागी संख्या निर्धारण गरी सम्बन्धित कार्यालयको मनोनयन/सिफारिस पत्र सहित उपस्थितिका लागि निमन्त्रणा गरिए पनि सबै डिभिजन वन कार्यालयबाट तोकिए बमोजिमका संख्यामा सहभागी नभएकाले **जम्मा १८ जना सहभागीहरूलाई ५ दिनसम्म उक्त तालिम संचालन गरिएको थियो ।** उक्त तालिम सुनसरी जिल्ला, धरान उप-महानगरपालिका वडा नं. १३ स्थित श्री कृषि बजार व्यवस्थापन समितिको तालिम हलमा संचालन तथा समापन गरिएको थियो ।

२.२.२ प्रदेश हरित अभियान कार्यक्रम ।

यस कार्यक्रमको पूर्र्णगत खर्च शीर्षक अन्तर्गत वृक्षारोपण क्षेत्रमा पुनरोपण तथा गोडमेल (सतिसाल अनुसन्धान प्लट १ हे.), बहुवर्षे विरुवा संरक्षण (१०,००० गोटा) र वन अध्ययन अनुसन्धान प्लटको स्थापना (विजयसाल प्रजातिको अनुसन्धान प्लट स्थापना) गरी मुख्य ३ वटा कार्यक्रम र चालु खर्च अन्तर्गत स्थायी नर्सरीको लागि नाइके ज्याला शीर्षकका कार्यक्रमहरू रहेका थिए । ती कार्यक्रमहरूमध्ये विजयसाल प्रजातिको अनुसन्धान प्लट स्थापनाको काम हुन नसके पनि बाँकी सबै कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका थिए ।

(क) वृक्षारोपण क्षेत्रमा पुनरोपण तथा गोडमेल (सतिसाल अनुसन्धान प्लट १ हे.) कार्यक्रम

यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्ला सुनसरी, इटहरी उ.म.न.पा. वडा नं. २ स्थित सतिसाल अनुसन्धान प्लटको १ हे. क्षेत्र गोडमेल, संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्य भएको थियो । गत वर्ष वृक्षारोपण गरेका सतिसाल जातका विरुवा गोडमेल तथा मलखाद लगाउने समेतको कार्य गरिएको थियो । यसका साथै सोही अनुसन्धान प्लटको सँगैको क्षेत्रमा सरसफाई गरी ३०० गोटा विजयसालको विरुवा रोपण गरिएको थियो ।

(ख) बहुवर्षे विरुवा संरक्षण कार्यक्रम

यस कार्यक्रम अन्तर्गत गत वर्ष वन अनुसन्धान केन्द्रको नर्सरीमा उत्पादित विजयसाल, सतिसाल, श्रीखण्ड, जामुन, कल्की, अशोक लगायतका विभिन्न जातका बहुवर्षे विरुवा (१०,००० गोटा) संरक्षणको कार्य भएको थियो । विरुवा संरक्षणका लागि पुरानो वेड मर्मत गरी वेड र वेडको बिचमा गिटी लगाउने कार्य, जरा पुनिड गर्ने तथा विरुवा ग्रेडिड गर्ने कार्य, बाँस प्रयोग गरी विरुवा बिचको दुरी कायम गर्ने (फसला बढाउने) कार्य, बाँसको टहरा बनाई एग्रोनेट जाली लगाउने कार्यका साथै आवश्यकतानुसार किटनाशक विषादी प्रयोग गर्ने समेतका कार्यहरू गरी कार्यक्रम संचालन र सम्पन्न गरिएको थियो ।

२.२.३ राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (संघ शसर्त अनुदान) ।

यस कार्यक्रमको पूजिगत खर्च शीर्षक अन्तर्गत बहुवर्षे विरुवा उत्पादन कार्यक्रम (नर्सरी नाइकेको ज्याला सहित) को १ कार्यक्रम र चालु खर्च शीर्षक अन्तर्गत नर्सरी मर्मत शीर्षकको एक कार्यक्रम रहेको थियो । ती दुवै कार्यक्रमहरू संचालन गरी सम्पन्न भएका थिए ।

(क) नर्सरी मर्मत कार्यक्रम

यस कार्यक्रम अन्तर्गत वन अनुसन्धान नर्सरीको मर्मत सम्भार कार्य गरिएको थियो । जस अर्नात पुराना वेडको माटो, गिटी, बालुवा निकाल्ने र सफाई गर्ने, ईटा नमिलेको ठाउँमा इटा मिलाउने, बेडमा तथा वेडको बीचको बाटोमा गिटी लगाउने, नर्सरीमा छानोको लागि लगाईएको फलामको टहरामा इनामेल लगाउने तथा त्यसमा एग्रोनेट जाली लगाउने लगायतका विविध कार्यहरू गरिएको थियो । सोही नर्सरी मर्मत कार्य गरेपछि त्यस ठाउँमा बहुवर्षे विरुवा उत्पादन कार्य गरिएको थियो ।

(ख) बहुवर्षे विरुवा उत्पादन (नर्सरी नाइकेको ज्याला सहित) कार्यक्रम

यस अन्तर्गत वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको आफ्नै नर्सरीमा (५"X ८" को पोलिथिन ट्युबमा) बहुवर्षे विरुवाहरू उत्पादन कार्य गरिएको थियो । विजयसाल, सतिसाल, धुपी, कल्की, श्रीखण्ड, जामुन, निम लगायतका १५,००० विरुवाहरू उत्पादन गर्ने लक्ष्य लिइएको र विजयसाल उत्पादन गर्न बढी जोड दिइएको भए पनि विजयसाल जातको विउबाट विरुवा राम्रोसँग उम्रन नसकेको, सतिसाल, धुपी, श्रीखण्ड लगायतका विरुवाहरू पनि राम्रोसँग उम्रन र बढ्न नसकेको भए पनि जामुन, निम, कटहर, अश्वगन्धा, इपिल इपिल, टाँकी, तित्री, बाँस लगायत विभिन्न प्रजातिका समेत गरी १५ हजार भन्दा माथिको संख्यामा विरुवा उत्पादन भएका छन् ।

२.२.४ वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र कार्यक्रम

यो वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र कार्यक्रम अन्तर्गत पनि चालु र पूजिगत गरी दुवै प्रकारका खर्च शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू प्राप्त भएका थिए । चालु खर्च अन्तर्गत कर्मचारीको तलब, भत्ता, पानी, बिजुली, टेलिफोन तथा इन्टरनेट महशुल, कार्यालयको घर भाडा, सवारी साधन मर्मत तथा इन्धन खर्च, मेशिनरी औजार मर्मत सम्भार, कार्यालयका दैनिक प्रयोगका सामग्रीहरू खरिद, अनुगमन मूल्याङ्कन तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन भ्रमण खर्च लगायतका दैनिक कार्यालय संचालनका लागि विभिन्न शीर्षकमा रकम निकासामा भए अनुसार खर्च गरिएको थियो ।

पूजिगत खर्च शीर्षक अन्तर्गत अधुरो भवन निर्माण शीर्षकमा २३० लाख बजेट विनियोजन भई आएको थियो । यस केन्द्रको भवन नभएका कारण सुनसरी जिल्लाको इटहरी उप-महानगरपालिका वडा.नं. २० तरहराको अभियान मार्गमा घर वहालमा लिइ कार्यालय संचालन भइरहेको र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त बजेट अनुसार भवन निर्माणको बोलपत्र आह्वान गरी मिति २०७७/०४/१४ गते कुवर डेभलपर्स तथा विल्डर्स प्रा.लि., मनोहरा काठमाडौंसँग निर्माण सम्झौता भई कार्यालय भवनको निर्माण कार्य भइरहेकोले पूजिगत खर्च शीर्षकको अधुरा भवन निर्माण शीर्षकबाट खर्च गरिएको र हाल निर्माण कार्य लगभग सम्पन्न भईसके पनि निर्माण कार्यको अन्तिम भुक्तानी दिन बाँकी रहेको तथा उक्त निर्माण कम्पनीले पनि हालसम्म भवन जिम्मा बुझाउन बाँकी रहेको अवस्था छ ।

२.३. कार्यक्रमगत वार्षिक प्रगति :

यस केन्द्रको आ.व. २०७९/०८० को स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा केन्द्रले संचालन गरेका मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरु माथि उल्लेख गरि सकिएको छ । केन्द्रलाई प्राप्त वार्षिक कार्यक्रम र सो को वार्षिक प्रगति (कार्यक्रम शीर्षक अनुसार) तपसिलमा उल्लेख गरिएको छ ।

आ.व. ०७९/०८० को कार्यक्रमगत वार्षिक प्रगतिको सारांश

सि. नं.	कार्यक्रम	बजेट (रु.लाखमा)		प्रगति प्रतिशत	कैपिफयत
		वार्षिक लक्ष्य	वार्षिक प्रगति		
१	प्रदेश वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	पूँजिगत	२१५०	२१४९	९९।६०
		चालु	२५।२०	२९।४०	८४।९२
		जम्मा	२७७०	२३६९	८६।२५
२	प्रदेश हरित अभियान कार्यक्रम	पूँजिगत	९९।००	३२०	९६।८४
		चालु	९।८०	९।६०	८८।८९
		जम्मा	२०।८०	४।८०	२३।०८
३	राष्ट्रिय वन विकास तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम (संघ शसर्त अनुदान)	पूँजिगत	५।००	३।२५	६५।००
		चालु	९।००	०।७५	७५।००
		जम्मा	६।००	४।००	६६।६७
४	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र कार्यक्रम	पूँजिगत	२३०।००	९३४।००	५८।२६
		चालु	९७।००	७८।५६	८०।९९
		जम्मा	३२७।००	२९२।५६	६५।००
५	जम्मा (सबै कार्यक्रमको)	पूँजिगत	२५६।५०	९४२।९४	५५।७३
		चालु	९२५।००	९०२।३९	८९।८५
		जम्मा	३८९।५०	२४५।२५	६४।२९

उल्लेखित कार्यक्रम शीर्षक अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुमा विनियोजन भएको लक्षित बजेट तथा वास्तविक खर्च भएको बजेट सहितको वार्षिक प्रगतिको विस्तृत विवरण अनुसूची-२ मा समावेश गरिएको छ ।

खण्ड ३ प्राप्ति, निश्कर्ष र सुभाव

३.१. प्राप्ति तथा निश्कर्ष :

प्रदेशस्तरमा यस केन्द्रको स्थापना भएसँगै यसको सांगठनिक संरचनाको निर्माण भएको र यसको संगठन संरचना केन्द्रीय/संघीय वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको संरचनाको ढाँचामा निर्माण भएको पाइन्छ । प्रदेशस्तरको संरचनामा रहेको यस केन्द्रमा एक त प्रयाप्त दरबन्दी नराखी संरचना निर्माण भएको त्यसमा पनि स्विकृत संरचना अनुसारका कर्मचारी समेतको व्यवस्था नभएकाले वनको अनुसन्धान तथा प्रशिक्षणको क्षेत्रमा प्रदेशस्तरीय लक्ष्य उद्देश्य तथा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुन नसकेको महसुस भएको छ । प्रदेशस्तरमा रहेका वन, वनस्पति र जडिबुटीको अध्ययन/अनुसन्धान गर्नको लागि वन अनुसन्धान शाखामा वन सेवाको फरेष्ट रिसर्च समूहका एक जना सहायक अनुसन्धान अधिकृत र एक जना रेन्जर को मात्र दरबन्दी रहेको छ भने तालिम तथा योजना शाखामा पनि वन सेवाको जनरल फरेष्टी समूहका एक जना सहायक वन अधिकृत र एक जना रेन्जरको मात्र दरबन्दी रहेको छ ।

वन अनुसन्धान तर्फ रिसर्च समूहका दुई प्राविधिक (अधिकृत र रेन्जर) कर्मचारीले प्रदेशस्तरको वन सम्बन्धी अध्ययन/ अनुसन्धानका कामहरू (जस्तै नर्सरीमा अनुसन्धान, अनुसन्धान प्लट स्थापान (Plot design) गरी विभिन्न वनस्पतिहरूको अनुसन्धान, प्रदेशस्तरीय वन सर्वेक्षणका कार्यहरू (Data collection, Analysis and Report writing), भोलुम टेबल बनाउने, बायोमास निकाल्ने, नक्शा तयार (Mapping) गर्ने, तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण र प्रतिवेदन लेखन, आदि) मा तोकिएको उद्देश्य अनुरूपको परिणाम हासिल गर्न कठिन देखिन्छ । यसमा पनि रेन्जरको दरबन्दी कर्मचारी समायोजन पश्चात अर्थात केन्द्रको स्थापनादेखि नै रिक्त रहेको र एक जना अधिकृतले मात्र सबै कामकाज गर्नुपर्ने अवस्था छ । त्यस्तै अर्कातिर तालिम तथा योजना शाखाको हकमा पनि गत आ.व. देखि स.ता.अ. को दरबन्दी रिक्त रहेकोले एक जना रेन्जरबाट मात्र कामकाज गरिरहेको अवस्था छ । कार्यालय प्रमुखको रूपमा अधिकृतस्तर नवौं वा दशौं (उपसचिव सरह) को दरबन्दी रहेको यस केन्द्रमा गत आ.व. देखि नै सो दरबन्दी रिक्त रही सहायक अनुसन्धान अधिकृत (अधिकृतस्तर आठौं) बाट नै निमित्त कार्यालय प्रमुख भई कामकाज भइ रहेको हुँदा वन अनुसन्धान तथा तालिमका कार्यक्रम संचालन गर्नको लागि कठिनाइको अवस्था रहेको छ । केन्द्रमा उपलब्ध जम्मा दुई जना प्राविधिक (१ जना सहायक अनुसन्धान अधिकृत र १ जना रेन्जर) जसमा पनि अधिकृत एक जना निमित्त कार्यालय प्रमुख समेतको कामकाज गर्नु परेकोले एक जना प्राविधिक रेन्जरले सबै प्राविधिक कामकाजमा संलग्न हुनु पर्ने अवस्थाले गर्दा केन्द्रको त्रैमासिक तथा वार्षिक प्रगतिमा सोचे जस्तो प्रगति हासिल गर्न नसकि रहेको अवस्था छ । समग्रमा हेर्दा केन्द्रको प्रगति सन्तोषजनक देखिए पनि केन्द्रबाट केही कार्यक्रमहरू संचालन गर्न नसकी ३ वटा कार्यक्रमहरूको बजेट समर्पण गरिएकाले उक्त प्रगति देखिएको हो ।

हाल यस केन्द्रको निर्माणधिन कार्यालय भवनको निर्माण कार्य अन्तिम अवस्थामा पुगेको छ । कार्यालय भवन सम्पन्न भएपश्चात कार्यालय सुरक्षाको लागि घेराबारा वा कम्पाउण्ड वाल निर्माण नभएमा केन्द्र परिसरमा छाडा गाईवस्तु र बेला बेलामा हात्ती समेतले कार्यालयलाई हानी नोक्षानी पुऱ्याउने भएकाले कार्यालय भवन लगायत कार्यालयको सम्पत्ति सुरक्षाको लागि कम्पाउण्ड वाल निर्माण गर्नुपर्ने देखिएको छ । यसका साथै तालिम हल तथा कार्यालय समेतमा फर्निचर तथा फर्निचिडको अनिवार्य व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

३.२. सुभाब :

यस वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले अनेकौं समस्या र चुनौति भेट्दै वार्षिक लक्ष्य अनुसार सबै कार्यक्रमको गरी औषतमा ६४% प्रगति हासिल गरे पनि सो प्रगतिलाई अझ सुधार गर्दै लैजान आगामी दिनमा केन्द्रले सुधार गर्नुपर्ने कुराहरुलाई सुभाबको रूपमा यहाँ बुँदागत उल्लेख गरिएको छ ।

- थप दरवन्दी सृजना नभए पनि खालि भएका दरवन्दी समयमा नै पुरा हुनुपर्ने ।
- तालिम कार्यक्रमको निम्ति पाठ्यक्रम सूची र तालिम म्यानुयल (Training Manual) तयार गर्दै जाने र तालिममा एकरूपमा ल्याउनुपर्ने ।
- गत आ.व. देखि प्रारम्भिक रूपमा सुरुवात गरिएको वन अनुसन्धान तर्फको क्रियाकलापहरू क्रमशः विस्तार हुने गरी योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्दै जानुपर्ने ।
- यस केन्द्रलाई कर्मचारीहरुको क्षमता विकास गराउने तथा सिक्ने, सिकाउने र अध्ययन अनुसन्धान थलोको रूपमा विकास गर्दै लैजाने ।
- समयसापेक्ष रूपमा स्रोत साधन र दक्ष जनशक्तिबाट तालिम केन्द्रलाई सम्पन्न बनाउँदै लैजाने ।
- तालिम केन्द्रमा रहेका कर्मचारीलाई समेत समय सापेक्ष राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय तालिम र भ्रमणको व्यवस्था मिलाई वृत्ति विकास र उत्प्रेरणको अवसर प्रदान गर्दै जाने ।
- तालिमको सहभागी लाई दिइने दैनिक भत्ता ज्यादै न्यून भएकोले दैनिक भ्रमण भत्ता बराबर सुविधा दिन मिल्ने गरी कार्यविधि वा मापदण्डमा व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- तालिमको समापन पश्चात तालिममा सिकेका विषयवस्तुको प्रयोगको अवस्थाको बारेमा अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रदानको व्यवस्था हुनुपर्ने ।